

12. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 04.02.1994 № 3929-ХІІ (ост. ред. від 08.03.11 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 23.
13. Петрова І. Економіко-правові засади забезпечення зайнятості населення України / І. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 6. – С. 10–15.
14. Положення про порядок організації та проведення оплачуваних громадських робіт та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2008 року № 839 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=839-2008-%EF>.
15. Басай О. В. Правове забезпечення соціального захисту безробітних в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «трудове право; право соціального забезпечення» / Олег Вікторович Басай. – Х., 2005. – 182 с.
16. Положення про порядок надання Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття послуг з професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства освіти та науки України № 53/59 від 13.02.2001 р. (ред. від 14.03.09 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0345-01>.

Вусенко Ю. Правосуб'єктність фізических лиц в сфері правоотношений трудоустройства. Исследуются составляющие трудовой правосубъектности физических лиц, которые ищут работу в сфере правоотношений трудоустройства. Необходимыми элементами приобретения трудовой дееспособности в сфере обозначенных правоотношений являются работоспособность и работоспособный возраст лица, готовность его приступить к работе. Исследован также вопрос определения составляющих трудовой правосубъектности физических лиц, как одно из актуальнейших понятий теории трудового права, которому посвящено достаточно большое количество научных трудов советского и современного периода. Учитывая, что в современных условиях рыночных изменений круг лиц, которые становятся субъектами правоотношений трудоустройства, расширяется, изменяются условия приобретения правосубъектности как основного свойства субъекта правоотношений, в данной статье определяются условия возникновения правосубъектности

Ключевые слова: трудоустройство, безработные, занятые и незанятые физические лица, трудовая правосубъектность.

Vusenko Y. Legal Personality of Individuals in the Field of Legal Relations of Employment. Components of the labor legal personality of individuals who are looking for a job in the field of legal relations of employment are investigated. Required items of the acquisition the labor legal capacity in these relations are: working capacity and working age of the person, his readiness for work, and the issue of determining the components of labor legal personality of individuals, as one of the most relevant concepts in the theory of labor law to which a large amount of scientific papers of the Soviet and the modern period are devoted. Considering that in current conditions of market changes a circle of individuals who are the subjects of legal relations of employment is expanding, conditions for the acquisition legal personality as the main properties of the subject of legal relations are changing, the conditions of a legal personality in this article are defined.

Key words: employment, unemployed, employed and unemployed individuals, labor legal personality.

УДК – 339.542:061.1(100)

А. Духневич, І. Духневич

Торгівля сільськогосподарськими товарами в рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947)

У статті здійснено теоретико-прикладне дослідження торгівлі сільськогосподарськими товарами в рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1947, а також місце міжнародної торгівлі й форми її регулювання в міжнародному праві. Розглянуто питання підвищення рівня стандартів виробництва та управління в агропродовольчому секторі. Істотний принцип ГАТТ полягає в проведенні політики щодо зниження та, можливо, повного скасування тарифів й інших заходів, використовуваних для захисту внутрішнього сільського господарства.

Ключові слова: СОТ, торгівля, ГАТТ / СОТ, держави – члени СОТ, гармонізація, правові норми СОТ.

Постановка наукової проблеми її значення. Розвиток міжнародної торгівлі все більш виразно проявляється останнім часом. Глобалізація й інтернаціоналізація світових економічних процесів, одним зі своїх наслідків має поступове зменшення грані між прикордонним і внутрішнім регулюванням міжнародного економічного обміну. Одним із результатів цього стає переорієнтація регулювання міжнародної торгівлі з режиму найбільшого сприяння на національний режим.

Науковий аналіз проблем що розглядаються, здійснюють багато вітчизняних учених. Серед них варто назвати В. Носіка, В. Семчика, А. Статівку, О. Погрібного та ін., праці яких слугували фундаментальною базою для подальшого дослідження зазначених питань.

Мета статті – дослідження міжнародних нормативно-правових актів, визначення ролі міжнародної торгівлі та форм її регулювання. Новизна роботи полягає в тому, що в ній зроблено спробу дослідити роль і значення міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією для сучасних міжнародних відносин, виявити роль міжнародної торгівлі, форми її регулювання. **Актуальність** дослідження підтверджується ступенем нерозкритості теми – на сьогодні фактично немає жодної фундаментальної праці стосовно регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (1947).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Багатостороння угода з питань митних тарифів та митної політики (ГАТТ) була підписана в Женеві 30 жовтня 1947 р. і набула чинності 1 січня 1948 р. [1]. ГАТТ виникло як тимчасова угода, мета якої – урегулювати митні й деякі інші питання післявоєнних торгових відносин до вступу в силу статуту майбутньої міжнародної торгової організації, яка, однак, не була організована.

Затверджений текст ГАТТ був заснований на положеннях однієї з глав Гаванського статуту, який присвячений питанням торгової політики. Водночас ГАТТ не містить положень, передбачених іншими главами проекту Гаванського статуту.

Унаслідок того, що Гаванський статут (Статут Міжнародної торговельної організації) не був ратифікований після його прийняття в 1948 р., ГАТТ перетворилося з тимчасової угоди в постійну, приєднання до якого в подальшому здійснили багато держав: на 1993 р. учасниками ГАТТ стали 111 держав [2, с. 380].

Загальна декларована мета Генеральної угоди – це поступова лібералізація світової торгівлі через зниження митних зборів, нетарифних перешкод і проведення інших торгово-політичних заходів в області взаємних торговельних відносин країн-учасниць. Угода виходить із чотирьох основних передумов: незастосування дискримінації на основі принципу найбільшого сприяння; охорона власного виробництва переважно через застосування митного тарифу; використання переговорів для вирішення взаємних суперечок; проведення багатосторонніх переговорів із метою усунення перешкод у взаємній торгівлі й зниження митних тарифів.

Названі передумови Генеральної угоди були сформульовані в чотирьох його частинах: частина I містить цілі та завдання Угоди, питання сплати митних зборів; частина II – торгово-політичні принципи й правила застосування нетарифних бар'єрів; частина III – умови про територіальні угоди, про митні союзи, про уведення та відміну тарифних поступок, про порядок приєднання й виходу з неї; частина IV (уключена 1966 р. в інтересах держав, що розвиваються) – про торгівлю та розвиток [1].

У преамбулі Генеральної угоди міститься зобов'язання країн-учасниць укласти між собою угоди про значне зниження митних зборів й усунення інших перешкод у зовнішній торгівлі, а також усунення дискримінації в міжнародній торгівлі.

У статті 1 ГАТТ установлено, що в торговельних відносинах країни-учасниці повинні переслідувати мету підвищення життєвого рівня, забезпечення повної зайнятості населення, розширення виробництва й обміну товарів, а також прискорення їхнього економічного розвитку.

Генеральна угода виходить із того, що країни-учасниці в їхній взаємній торгівлі повинні застосувати принцип найбільшого сприяння, із чого випливає, що всі пільги, вилучення та переваги, які надані якій-небудь третій державі, поширюються на всі країни – учасниці Угоди. Тобто застосування режиму найбільшого сприяння має безумовний характер.

Відповідно до ст. 1 ГАТТ, держави-учасниці надають один одному списки мит, які вони будуть застосовувати (ці списки є додатками до ГАТТ і стосовно них застосовується режим найбільшого сприяння).

Принцип найбільшого сприяння означає, що якщо країна-учасниця надає іншій країні тарифні чи якісь інші пільги на певний продукт, то ця країна зобов'язана негайно й безумовно надати такі ж пільги на подібний товар та іншим країнам. Положення про країну, що користується режимом

найбільшого сприяння, стосується також і експорту. Так, якщо країна накладає мито на експорт певного товару з однієї країни, то вона повинна накласти таке ж мито на експорт цього товару й з інших країн [3, с. 10].

Отже, цей принцип передбачає, що, країна відмовляється від дискримінаційного підходу при виборі торговельних партнерів і не створює для однієї держави більш сприятливих умов, ніж для іншої у всіх питаннях, пов'язаних із торгівлею товарами.

Винятки з режиму найбільшого сприяння суворо обмежені. Вони допускаються стосовно преференцій, що існували до набуття чинності ГАТТ (перелік преференцій містить п. 2 ст.1 ГАТТ), щодо торгівлі з країнами, які розвиваються, стосовно митних союзів і зон вільної торгівлі [1].

За країнами, які беруть участь у регіональних угодах, визнається право знижувати тарифи й усувати інші торгові бар'єри на преференційній основі (ст. XXIV ГАТТ) [1]. Ці держави не зобов'язані поширювати на всі країни більш низькі тарифи або безмитну торгівлю, що діють між ними як учасниками регіональних угод. Регіональні преференційні угоди є важливим винятком. Тому для захисту торговельних інтересів країн, які не входять у такі угоди, ГАТТ визначає чіткі умови їх укладення. Ці умови передбачає стаття XXIV, ч. 5 ГАТТ [1].

Такі угоди, відповідно до статті XXIV ч. 8 ГАТТ [1], можуть існувати у вигляді митних союзів або зон вільної торгівлі. В обох випадках торгівля між державами-учасницями здійснюється на безмитній основі. У митних союзах тарифи всіх країн-учасниць гармонізовані й застосовуються до товарів, які імпортуються з країн, що не входять у ці союзи. У зонах вільної торгівлі країни-учасниці не встановлюють загальні тарифи, а продовжують використовувати тарифи, зазначені в їхніх індивідуальних переліках.

Додатково до регіональних угод розвинені країни іноді в односторонньому порядку вводять режим вільної торгівлі, коли імпорт, що надходить на їхній ринок з усіх або деяких країн, що розвиваються, звільняється від сплати мита. Ці дії не розраховані на подібні дії у відповідь партнерів, оскільки країни, які розвиваються, виграють від пільгового доступу на іноземні ринки, самі не зобов'язані надавати пільговий режим імпорту з розвинених країн.

Правова система, розроблена ГАТТ для досягнення поставленої мети, досить складна, проте в її основі лежить кілька ключових правил.

Незважаючи на те, що ГАТТ відстоює ліберальний характер торгівлі, вона визнає необхідність для країн захищати своє виробництво від іноземної конкуренції. ГАТТ також вимагає, щоб заходи захисту зберігалися на розумно низькому рівні й були виключно тарифними. Принцип захисту тарифними заходами підкріплюється положеннями, які забороняють країнам-членам застосування кількісних обмежень імпорту (ст. XI ГАТТ) [1]. Із цього правила, проте, є низка винятків. Одним із найбільш важливих вважається дозвіл уводити обмеження на імпорт країнам, що зазнають труднощів із платіжним балансом (ст. XII ГАТТ) [1], щоб ті могли зберегти свої зовнішні фінансові позиції. Це виключення передбачає більшу гнучкість для країн, що розвиваються, ніж для розвинених, у використанні кількісних обмежень для попередження серйозного скорочення їхніх фінансових резервів.

У сільськогосподарському секторі міжнародної торгівлі в минулому в більшості країн не дотримувалися правила ГАТТ про виключно тарифні заходи захисту. Деякі розвинені країни, наприклад, використовували в сільськогосподарському секторі кількісні обмеження, які перевищують норми, обумовлені ГАТТ. На додаток до цього деякі з цих країн, зокрема, ті що входять у Європейський Союз, вводили варійовані податки, замість фіксованих тарифів на імпорт таких сільськогосподарських товарів помірної кліматичної зони, як молочна продукція, м'ясо, пшениця й інші зернові. Вони вводили такі податки, прагнучи переважно забезпечити достатній дохід фермерам і підтримати певну рівновагу між доходами фермерів та промислових робітників. Ці податки встановлювалися періодично й, зазвичай, дорівнювали різниці між наведеною ціною імпорту та гарантованою відправною ціною відповідного товару власного виробництва. Подібна практика вела до ізоляції внутрішнього продукту від іноземної конкуренції, оскільки варійовані податки повністю усували цінові переваги іноземних постачальників [4, с. 187].

Деякі країни, крім високих тарифів, застосовували кількісні обмеження на імпорт сільськогосподарських товарів. Однак здебільшого, з юридичного погляду, ці обмеження були правомірні, оскільки здійснювалися відповідно до поправки ГАТТ, яка давала змогу країнам, що зазнають

труднощів із платіжним балансом, вводити обмеження на імпорт. Водночас Пояснення до Положень про платіжний баланс ГАТТ 1994 суворо забороняє країнам-учасникам застосування кількісних обмежень на імпорт із метою оздоровлення стану їхнього платіжного балансу. За подібних обставин країнам, як розвиненим, так і тим, що розвиваються, рекомендується вдаватися до заходів, заснованих на цінових факторах, таких як додаткове мито або імпорتنі депозити, оскільки їх вплив на ціну імпорту передбачуваний. Застосування кількісних обмежень вважається припустимим тільки в тому випадку, коли через критичне положення платіжного балансу цінові заходи не можуть припинити серйозне погіршення показників країни із зовнішніх виплат.

Правова система СОТ привнесла значні зміни у використання кількісних обмежень та інших нетарифних заходів, які погано позначалися на імпорті сільськогосподарських товарів. Відповідно до положень Угоди про сільське господарство [5], країни – члени СОТ – скасували кількісні обмеження з їхньою системою варійованих податків, замінивши її тарифами. Нові ставки тарифів установлені в результаті тарифікації, тобто перерахунку застосовуваних кількісних обмежень та інших заходів впливу на ціну імпорту сільгосппродукції та додавання отриманого результату до вже наявних тарифів. Із цього моменту країни повинні захищати сільськогосподарську продукцію вітчизняного виробництва переважно тарифними заходами.

Щодо національного режиму, то варто зазначити, що цей принцип розкривається в статті III ГАТТ «Національний режим щодо внутрішнього оподаткування та регулювання» [1] й має на меті запобігання вживанню заходів із захисту національних виробників з урахуванням режиму найбільшого сприяння. Пункт 1 цієї статті встановлює, що внутрішні податки та інші внутрішні збори й закони, правила та вимоги, які стосуються внутрішнього продажу, пропозиції щодо продажу, купівлі, транспортування, розподілу чи використання товарів, а також правила внутрішнього кількісного регулювання, які потребують переробки або використання товарів у певних кількостях і пропорціях, не повинні застосовуватися до імпортованих товарів таким чином, щоб створювати захист для вітчизняного виробництва. Відповідно до пункту 2 цієї статті товари, що походять із території іншої сторони, не повинні підпадати, прямо чи опосередковано, під внутрішні податки та інші внутрішні збори будь-якого роду, які перевищують, прямо або побічно, податки й збори, що застосовуються до аналогічних вітчизняних товарів.

Пункти 5 і 7 ст. III ГАТТ забороняють установлення Договірними сторонами обов'язкових часток вітчизняного товару або товарів із зовнішніх джерел постачання при використанні внутрішнього кількісного регулювання щодо переробки чи використання товарів у певних кількостях чи пропорціях.

Пункт 8 ст. III ГАТТ містить виняток із принципу національного режиму: положення статті III не застосовуються до законів, правил і вимог, що регулюють закупку урядами товарів для урядових цілей, але не для комерційного перепродажу або використання у виробництві товарів для комерційного продажу. У ході Токіо-раунду й Уругвайського раунду багатосторонніх переговорів прийнято Кодекси про урядові закупівлі, що конкретизують застосування цього правила та зобов'язують у деяких випадках застосовувати національний режим щодо іноземних виробників.

Стаття III ГАТТ обмежує також проведення країнами-членами заходів із контролю максимальних цін, які можуть мати своїм результатом завдання шкоди інтересам Договірних сторін, що постачають імпортовані товари.

При створенні ГАТТ використано ідею про те, що митні тарифи повинні бути основною формою захисту національної промисловості, загальний рівень яких можна знизити через багатосторонні переговори. До нетарифних бар'єрів, що перешкоджають здійсненню міжнародної торгівлі, відносять передусім квотування та ліцензування експорту й імпорту. Стаття XI ГАТТ «Загальне скасування кількісних обмежень» [1] встановлює, що договірні сторони не повинні встановлювати або зберігати ніяких заборон чи обмежень у формі квот, імпортних та експортних ліцензій чи інших заходів (за винятком мита, податків і зборів) щодо:

- увезення будь-якого товару з території іншої сторони;
- увезення або продажу для експорту будь-якого товару, призначеного для увезення на територію іншої сторони.

Відповідно до статей XI, XII і XVIII (розділ В) ГАТТ [1], винятками із загального правила є:

- а) заборона або обмеження експорту, які тимчасово застосовуються для запобігання критичному дефіциту харчових продуктів або інших товарів, що мають вагоме значення для держави, яка експортує;
- б) заборону або обмеження імпорту чи експорту, необхідні у зв'язку із застосуванням стандартів або

правил класифікації, визначення сорту чи реалізації товарів у міжнародній торгівлі; в) обмеження імпорту будь-якого сільськогосподарського товару чи продукту рибальства, що ввозяться в будь-якому вигляді, необхідних для здійснення урядових заходів, що мають своєю метою скорочення внутрішнього виробництва й споживання; г) обмеження кількості або вартості товару, які дозволяється імпортувати задля підтримання свого зовнішнього фінансового стану та рівноваги платіжного балансу при дотриманні низки умов, викладених у статті XII ГАТТ «Обмеження з метою рівноваги платіжного балансу» [1].

Стаття XII ГАТТ установлює, що договірні сторони визнають, що мита часто створюють серйозні перешкоди для торгівлі. Отже, для розширення міжнародної торгівлі велике значення мають переговори, спрямовані на значне зниження загального рівня тарифів та інших зборів, якими обкладаються імпорт й експорт. Відповідно до цієї статті договірні сторони зобов'язуються час від часу проводити такі багатосторонні переговори на основі потоварного підходу або через застосування іншої багатосторонньої процедури, яка може бути прийнята зацікавленими сторонами. Такі переговори спрямовані на:

- зниження митних зборів;
- зв'язування мит на поточному рівні;
- прийняття зобов'язання про те, що окремі мита чи середні мита на певні категорії товарів не повинні перевищувати певного рівня.

Досягнуті тарифні поступки закріплюються у відповідних списках, які є додатками до Угоди. Відповідно до статті II ГАТТ митні збори на імпорт товарів, що походять із території договірних сторін, не можуть обкладатися зборами за ставками, які перевищують ставки, зазначені в списку для відповідної держави. Такі товари повинні також бути звільнені від будь-яких інших мит чи зборів, установлених на ввезення або у зв'язку з увезенням, що перевищують ті мита та збори, які були встановлені на дату укладення ГАТТ або які вводилися з цієї дати.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, істотний принцип ГАТТ полягає в проведенні політики щодо зниження й, можливо, повного скасування тарифів та інших заходів, використовуваних державами для захисту свого внутрішнього сільського господарства. Знижені ставки тарифів повинні бути «пов'язані», щоб уникнути їх можливого подальшого підвищення. Ставки тарифів, прийняті країнами на переговорах, уносяться в так званий перелік поступок. Кожна країна, що є учасницею СОТ, має свій індивідуальний перелік і не має права вводити тарифи, мита й податки, «що перевищують ті, які установлені» в їхньому переліку поступок.

Джерела та література

1. Генеральна угода з тарифів і торгівлі, від 10.04.1947 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_264
2. Josling T. Implementation of the WTO Agreement on Agriculture and developments for the next round negotiations / T. Josling, S. Tangermann // European review of Agricultural economics. – 1999. – P. 371–388.
3. Josling T. The significance of tariffication in the Uruguay round agreement on agriculture / T. Josling. – Vancouver. – 1994. – P. 7–12.
4. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право : підручник / М. О. Баймуратов. – К. : Вид. дім, 2009. – 543 с.
5. Угода про сільське господарство, від 15.04.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

Духневич А., Духневич И. Торговля сельскохозяйственными товарами в рамках Генерального соглашения по тарифам и торговле (ГАТТ 1947). В статье проводится теоретическое исследование сельскохозяйственными товарами в рамках Генерального соглашения по тарифам и торговле (1947), а также место международной торговли и формы её регуляции в международном праве. Исследуются нормативно-правовые акты, роль и значение международной торговли сельскохозяйственной продукцией для современных международных отношений, формы её регулирования. Обосновывается, что вступление Украины в ВТО и реальное развитие международной торговли всё более отчётливо проявляет, что глобализация и интернационализация мировых экономических процессов одним из своих последствий имеет постепенное размывание грани между пограничным и внутренним регулированием международного экономического обмена. Одним из результатов этого становится постепенный перенос центра тяжести регулирования международной торговли с режима наибольшего благоприятствования на национальный режим. Рассматриваются вопросы повышения уровня стандартов производства и управления в агропродовольственном секторе.

Ключевые слова: ВТО, торговля, ГАТТ / ВТО, государства – члены ВТО, гармонизация, правовые нормы ВТО.

Dukhnevych A., Dukhnevych I. The Agricultural Trade Within the Framework of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947). The article is devoted to the theoretical study of the agricultural trade within the framework of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947), and the place of the international trade and forms of its regulation in the international law. Legal acts, the role and importance of the international trade of agricultural products for modern international relations, its form of regulation are investigated. It is proved that Ukraine's accession to the WTO and the actual development of international trade shows that globalization and internationalization of world economic processes has one of its consequences as a gradual blurring the boundaries between borderline and the internal regulation of the international economic exchange. The one of its results is a gradual shift of the center of gravity of the regulation of international trade from the most favored to national mode. Issues of raising the production standards and management in the agricultural sector are considered..

Key words: WTO, trade, GATT / WTO, WTO Member States, harmonization, WTO legal acts.

УДК – 394.312

Л. Решетник

Правова сутність екологічної шкоди

У статті досліджено окремі правові питання щодо поняття та змісту екологічної шкоди, заподіяної порушенням екологічного законодавства. Проведено аналіз основних ознак, які властиві екологічній шкоді, та з'ясовано коло проблемних положень, які потребують розв'язання в законодавстві й у практиці. Наведено пропозиції та методичні рекомендації.

Ключові слова: екологічна шкода, екологічні права, відшкодування екологічної шкоди, ознаки екологічної шкоди.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальним положенням, яке потребує всебічного дослідження для розкриття правової природи відносин відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічного законодавства, є питання щодо поняття, видів, структури, особливостей визначення та компенсації такої шкоди. Представляючи значний науковий інтерес, упродовж тривалого часу у науці як цивільного, так і екологічного права, ці питання є особливо актуальними в сучасних умовах, коли основним принципом екологічної політики держави є забезпечення екологічної безпеки та захист екологічних прав громадян.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Із розвитком галузі екологічного права науковці та практики відзначали особливості відносин у цій сфері, зокрема, що стосуються шкоди, яка виникає в результаті екологічних правопорушень і має властиві їй специфічні риси. Питанням дослідження особливостей такої шкоди приділяли увагу науковці в галузі екологічного права [1–4, с. 7]. Проте залишаються недостатньо розкритими деякі аспекти цієї проблеми. Зокрема, це стосується видів, структури, розмірів та способів визначення й відшкодування шкоди, яка заподіюється громадянам у випадку порушення їхніх екологічних прав. Потрібно зазначити, що нині не існує комплексного наукового монографічного дослідження з цього питання.

Формулювання мети та завдань статті. Людина та довкілля – це нерозривна єдність двох систем – екологічної й соціальної. Частиною шкоди, яка заподіюється екологічними правопорушеннями, є шкода, що завдається громадянам, їхньому життю, здоров'ю та майну. Тому досліджувати питання структури й видів шкоди, заподіяної громадянам порушенням їхніх екологічних прав без використання наукових досліджень, видів та структури шкоди, завданої довкіллю, малоефективно.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Шкода, заподіяна природному середовищу, уключає кількісні та якісні втрати в середовищі нашого природного існування. Така шкода проявляється в забрудненні довкілля, тобто фізико-хімічних змінах у стані атмосферного повітря, земель, вод, знищенні чи погіршенні окремих природних об'єктів або екосистем. Відповідно, такі зміни в природному середовищі негативно впливають на соціальне середовище: завдається шкода здоров'ю людей, матеріальним цінностям, обмежуються рекреаційні